

נוביני קרקובסקיה Nowiny Krakowskie

ארגון יוצאי קרקוב בישראל
Związek Krakowian w Izraelu
Association of Cracowians in Israel



כתיבה, עריכה והבאה לדפוס: לילי הבר

ת.ד. 17209 תל אביב 6117102

cracowassociation@gmail.com

טלפון: 054-4436366, פקס: 09-9579540

<http://cracowassociation.blogspot.co.il/>

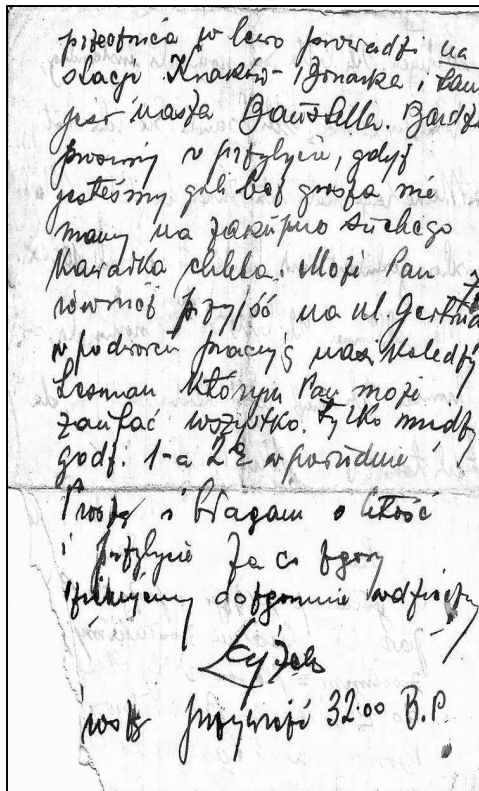
www.facebook.com/groups/cracowassociation

גליון 97, פברואר 2015, שבט תשע"ה

בטאון ארגון יוצאי קרקוב בישראל

התגלו מכתבים ממחנה הריכוז פלשוב

מסגרת פעל האיש, ויתכן שהיה זה במסגרת "ז'גוטה".



אחד המכתבים שנמצאו בעליית הגג

אוסף מסמכים יחודיים, מתקופת השואה ולאחריה, שנמצאו בעזבונו של סטיסלב פמולה, הגיעו לאחרונה לאוניברסיטה היגלונית בקרקוב. המסמכים נמצאו במהלך שיפוצים שנערכו בעליית גג בבית בויליצ'קה.

בין מאות המסמכים שהועברו יש מסמכים רבים שנכתבו ממחנה הריכוז פלשוב, ובהם תאור החיים במחנה וגורל היהודים. המכתבים, שנכתבו על ידי עשרות כותבים, ממשפחות יהודיות שונות, כוללים בקשות לעזרה כספית, עזרה רפואית ומזון. מהמכתבים עולה כי מר פמולה לא ביקש כל תמורה כספית עבור עזרתו, והוא עזר לכולם ככל יכולתו.

המכתבים נכתבו על ידי אנשים שלא הכירו את פמולה, ועם זאת נתנו בו אמון רב, ואף השאירו אצלו למשמרת דברי ערך.

המכתבים כתובים בפולנית, גרמנית ועברית, וביניהם מכתבים אישיים מאד ורגשניים.

בשלב ראשון יתורגמו כל המסמכים, ואחר כך יועברו לארכיונים השונים לצורכי עיון ומחקר, בין היתר מחקר של יחסי יהודים-פולנים. לא ידוע באיזו

פתיתים,

לאחרונה ראה אור בקרקוב ספרו של ירוסלב קנאפ "Magical Kazimierz" המספר את סיפורו של קז'ימייז', הרובע הקסום של קרקוב. בספר מסופר על היהודים שחיו במקום כ-600 שנה ועד להפיכת המקום לרובע אמנים ופאבים.



מה לרמ"א ולפורים? יוכי

ברנדס בספרה "היהדות שלא הכרנו" (עמודים 223-227) מספרת כי מנהג התחפושות מקורו עוד במסורות קדומות, ובימי הביניים אומץ על ידי הכנסייה. התהלכות הססגוניות משכו גם את ליבם של היהודים, וכך הסתפח קרנבל התחפושות הנוצרי לפורים, שבו אפשר לשמוח ולהשתכר וגם "ונהפוך הוא".

הרבנים והממסד הדתי מחו והזהירו, אך בני ישראל המשיכו להתהלך בפורים עטויי תחפושות (של גוים ושל נשים). עד שהרמ"א, הוא רבי משה איסרליש הקרקובאי, בן המאה השש-עשרה, פסק: "מאחר דחזינו דפשט המנהג ואין מוחה, נראה לי ליישב המנהג", ופרושו – מכיוון שהתחפושות היו לפופולריות ביותר, אי אפשר לאסור אותן יותר.



אנחנו סקרנים ורוצים לדעת כיצד עזבו יהודי קרקוב, אחרי המלחמה, את פולין בדרכם לישראל בשנים 1945-1951. האם דרך צרפת או דרך נמלי איטליה? באיזה מעברי גבול עברתם? כמה זמן נמשכה הדרך מקרקוב לישראל? כל מה שתוכלו לספר לנו יאסף ל"היסטוריה של יהודי קרקוב".

נמכרה הווילה שבה התגורר הצורר אמון גת

הווילה ברחוב הלטמן (Heltmana) מספר 22 שבה התגורר בתקופת השואה מפקד מחנה הריכוז פלשוב, אמון גת, נמכרה לאחרונה, לאחר שהוצעה למכירה במשך שנים. הבעלים הקודמים ניסו לעניין את רשויות העיר לרכוש את המקום ולהקים בו מוזיאון, אך התוכניות האלו לא הבשילו לכדי מעשה. את הבניין רכשה חברה מסחרית מקרקוב, המספקת שירותים בתחום התכנון והבניה, ולא ברור מה יעלה בגורלו.

פרנסי העיר הסבירו את סרובם לרכוש את המקום בכך שהם לא רוצים להנציח את הרוע ואת הפושע הנאצי, וכי העיריה מעוניינת להנציח ולזכור את הקורבנות היהודים שנרצחו במוסדות שכבר הוקמו לצורך כך.



"מיר זענען דא" - אנחנו כאן



התרגשות. זהו הרגש הסוחף והעמוק שחשתי בעת שנכחתי באירועי חנוכת תערוכת הקבע של מוזיאון "פולין" לתולדות יהודי פולין בוורשה. האירועים נמשכו על פני שלושה ימים גדושים בסוף אוקטובר אשתקד, בנוכחות קהל רב, שמנה למעלה מאלף מכובדים ומוזמנים מפולין, ישראל, ארה"ב ומדינות נוספות. האירועים כללו סיור מודרך, קבלת פנים, קונצרט חגיגי וטקס מרכזי רב רושם.

בניין המוזיאון נמצא בשטח שבו היה בעבר גטו ורשה, ברחוב אנליביץ', מול האנדרטה לזכר גיבורי הגטו ומצידה השני של הרחבה המרוצפת הגדולה. עצם מיקומו, במקום ההיסטורי הזה, מעורר במבקר זיכרונות ואסוציאציות מרגשות. מה הולם ומעורר השראה יותר מלעמוד נוכח האנדרטה, יצירתו של הפסל **נתן רפופורט**, להתייחד עם זכרם של גיבורי המרד, ומשם לצעוד היישר אל המוזיאון, ולחוות את התערוכה על מוצגיה המיוחדים? שם יוכל אולי המבקר לנסות להבין מנין צמחו גיבורים אלה. מנין ינקו ומהיכן שאבו את תעצומות הנפש ללחום ולמות, כשכל חטאם היה היותם יהודים. התשובה נמצאת במוזיאון – באלף שנות ההיסטוריה של יהודי פולין.

בנין המוזיאון המרשים מאוד – גדול, מפואר ומלא הוד – עוצב על ידי האדריכל הפיני **ריינו מהלמקי**, שהצעתו נבחרה במסגרת תחרות בינלאומית, מבין 11 הצעות שהגיעו

לגמר. זכוכית ואריחי בטון מוזרק דמויי אבן גיר בהירה הם החומרים העיקריים ממנו הוא בנוי. תערוכת הקבע, שפע המוצגים בה, אמצעי התצוגה ועיצוב אולמות התצוגה משרים על המבקר אווירה של יראת כבוד.

אך לא רק העוצמה הפיזית של הבניין והתצוגות ריגשו אותי כל כך. התרגשתי כי למיטב ידיעתי זהו המוזיאון הראשון והיחיד בעולם המוקדש כולו לחיים היהודיים, על דורותיהם, בפולין, ולא לשואה בלבד. מקומם של אירועי השואה והרצח אינו נפקד מהתערוכה. יש ודאי כאלה שיאמרו שהיה צריך להדגיש יותר את שנות האסון, ואחרים יסברו שאירועים אלה

תופסים חלקים גדולים מדי מסך סיפור אלף שנות ההיסטוריה היהודית בפולין. לי די בעצם קיומו של המוזיאון. די לי בעובדה שכל מי שיגיע לוורשה ידע שאנחנו היינו כאן. סיפורנו – סיפורה של יהדות פולין – לא התחיל במלחמה ובשואה. ידע העולם ש"אלף שנות היסטוריה לא שוכחים".

היטיב לבטא רגשות אלה, נשיא המדינה, **ראובן ריבלין**, במעמד הטקס החגיגי לרגל פתיחת המוזיאון, באומרו, בין היתר: "גם אם ניתקו היהודים מפולין, הרי שקשה עד בלתי ניתן, לנתק את פולין מהיהודים. אי אפשר למחוק היסטוריה עשירה כל כך, מלאה כל כך, כואבת כל כך".

הטקס המרכזי בו נאמרו הדברים האלה נערך בצהרי היום, לרגלי האנדרטה לזכר הגיבורים. נשיא פולין הניח זרים, ויחד איתו עמדנו דום וכיבדנו אותם ואת כל אשר אנו מצווים ורוצים לזכור. שמי סתיו כחולים ובהירים בהקו מעל ראשינו והקור היה עז. אך לא הקור גרם לגלי הצמרמורת ששטפו אותי, כי אם גודל השעה ועומק החוויה הם אלה שהרטיטו את לבי. **מריאן טורסקי**, ניצול אושוויץ, יליד לודז' שגר בוורשה ומכהן כנשיא מועצת המוזיאון והיה בין יוזמיו, קרא בדבריו: "מיר זענען דא" (אנחנו כאן), כשהוא פונה אל אביו ואחיו שנרצחו. המוזיאון אמור למלא, חלקית, את החלל העצום שנוצר לאחר השמדת היהדות בפולין – אמר בנאום שנשא.



"מיר זענען דא" - אנהנו כאן

הרעיון להקים מוזיאון שיוקדש להיסטוריה של יהודי פולין נולד כבר בתחילת שנות ה-90 של המאה הקודמת, לאחר נפילת הקומוניזם. כבר בשנת 1997 הקצתה עיריית ורשה את השטח להקמת המוזיאון. היה זה השטח היחידי בתחומי הרובע היהודי לשעבר שנותר לא בנוי. עשר שנים מאוחר יותר נערך טקס הנחת אבן הפינה של הבניין שהקמתו נמשכה שש שנים.

הקמת מבנה המוזיאון מומנה מכספי תרומות של עיריית ורשה, ממשלת גרמניה ואחרים, והמבנה נחנך רשמית ב-19 באפריל 2013 – במלאות 70 שנה לפרוץ המרד בגטו. תצוגת הקבע של המוזיאון מומנה מתרומות של נדבנים יהודים. ההשקעה הכוללת בבנייה ובתצוגה הסתכמה ביותר מ-100 מיליון דולר.

שטחו הכולל של הבניין הוא כ-13,000 מ"ר. כששליש מזה (למעלה מ-4,000 מ"ר) מוקדש לתצוגת הקבע המספרת את ההיסטוריה של יהדות פולין – הקהילה היהודית הגדולה ביותר בעולם. התערוכה פרושה על פני שמונה גלריות נפרדות, לפי תקופות היסטוריות: החל מראשית ההתיישבות של יהודים בפולין וכלה בתקופה שלאחר השואה.

אם תרצו ללמוד עוד על המוזיאון המיוחד הזה, אני ממליצה "לבלות" מעט בסיוור וירטואלי באתר האינטרנט POLIN, ובמיוחד באתר www.jewishmuseum.org.pl/en. הטקסטים באתר כתובים בפולנית ואנגלית. נדמה לי כי ביקור במוזיאון מיוחד זה הוא חובה לכל אדם, ובמיוחד לכל צעיר, ישראלי או פולני, יהודי ושאינו יהודי.

רק על ידי לימוד העבר נדע מי אנהנו, מנין באנו ולאן פנינו כעם ומדינה. הרי אין עתיד ללא עבר. ומשם – לכאן ועכשיו. הגיע הזמן שגם במדינת ישראל יוקם בית – משכן לתיעוד ושימור המורשת ההיסטורית והתרבותית של קהילת יהודי פולין.

ואולי מה שטוב בפולין מתאים גם לישראל?

מיזם להקמת מרכז מורשת יהודי פולין בישראל: יהדות פולין, שראשיתה לפני כאלף שנה, הייתה הקיבוץ היהודי הגדול ביותר באירופה. בשיאה, במחצית המאה ה-20, מנתה כשלושה וחצי מיליון נפש. באלפי הקהילות היהודיות בפולין רבתי התרחשה פעילות מגוונת וענפה בתחומי הרוח, בלימוד והלכה, תרבות ופוליטיקה.

ההיסטוריה בת למעלה מאלף השנים של היהדות בפולין כוללת תקופות של סובלנות ופריחה דתית ותרבותית, לצד תקופות של אנטישמיות קשה, רדיפות, פרעות וגירושים, ששיאן היה השמדתה הכמעט מוחלטת במלחמת העולם השנייה. מאות עיתונים ביידיש ובעברית ראו אור בערי פולין ותנועת ההשכלה פרחו שם. הוקמו מוסדות קהילתיים ודתיים שהצטיינו בארגונים הדמוקרטיים, וכאן גם פרחו המפלגות השונות, תנועות הנוער, ישיבות ותלמידי חכמים. עולם שלם, גדול ועשיר.

מפתיע לכן, שלמרות שיהדות פולין הייתה הקהילה הגדולה ומהחשובות שבקהילות עם ישראל בתפוצות ובארץ, לא קם עד היום משכן ובית ראוי בארץ שבו תונצח קהילה מפוארת זו, ועשייתה המשמעותית והמכרעת במהלך אלף השנים למען העם היהודי כולו, ולמען מדינת ישראל בפרט. הגיע הזמן לספר את סיפור אלף השנים שקדמו לשואה, ולהעיד על תרומתם הרבה של ניצולי השואה, אשר הצליחו לאסוף מתוך כאבם העצום כוחות נפש כדי לבנות חיים חדשים, להקים בית לאומי ומשפחה ולתרום להתפתחותה ושגשוגה של מדינת ישראל.

אנו, קבוצת מתנדבים ששורשי משפחותיהם בפולין, מבקשים לפעול להנצחת המורשת התרבותית של יהדות פולין בישראל. בדומה למפעלי הנצחה של קהילות יהודיות אחרות מתפוצות ישראל, אנו מציעים לפעול להקמת מרכז, אשר יספר את סיפורה הייחודי והמתמשך לאורך הדורות של יהדות פולין בגולה ושל יוצאי הקהילה

בישראל. לשם כך, הקמנו את "הפורום של יוצאי פולין בישראל", שימשש כיזם להקמת המרכז ולובי לקידום הפרויקט.

בחזוננו, בית מורשת יהודי פולין לא יהיה עוד מוזיאון או אתר הנצחה סטטי. הבית יהיה מרכז חינוכי-לימודי, הפונה אל קהלים שונים – צעירים ומבוגרים – אשר יציג לקהל המבקרים, באמצעים דיגיטליים ומולטי-מדיאליים, את העבר הרחוק והקרוב של הקהילה. יעשה שימוש במגוון אמצעי תצוגה והדרכה מתקדמים, כולל אפשרויות לאתר חומרים ארכיוניים, לצפות בתמונות וסרטים, להאזין למוזיקה יהודית ולהכיר את השפה ותרבות היידיש, הייחודית לעמנו.

המרכז יציג את ראשית ההתיישבות היהודית בפולין מתחילת האלף השני, עבור בתקופת ימי הביניים וההתיישבות של יהודי ספרד לאחר גירושם. יהדות פולין הייתה ערש הציונות והמקור ממנו צמחה האידאולוגיה של המפלגות הציוניות, היא שהזינה את גלי העלייה האזרחית והחלוצית, אשר הטביעו חותם משמעותי ובל ימחה בתולדות "המדינה שבדרך", בהקמת מדינת ישראל ובמאבק על קיומה, פיתוחה ושגשוגה. לציונים מקרב יהדות פולין היה תפקיד מרכזי בהנהגת היישוב העברי בארץ ישראל ובהנהגתה של מדינת ישראל.

בשנים האחרונות הולך ונחשף חלקם של יוצאי פולין בבנייתה של מדינת ישראל ובחותם העצום שטבעו בתרבותה, תוך השתלבות במארג החברה הישראלית בתפקידים בכירים בכלכלה, בחינוך, בתרבות ובביטחון. אנו מזמינים כל מי שחש שהקמת מרכז זה היא מטרה ראויה, לבוא אל שורותינו, להזדהות עמנו ולסייע.

לילי הבר

(מאמר זה מתפרסם במקביל גם בגיליון מס' 44 של "מזכר" – בטאון מרכז הארגונים של ניצולי השואה בישראל)

דמי חבר לשנת 2015

נא הקדימו ושלחו את דמי החבר השנתיים בסך 150 ₪

לחבר המחאה לת.ד. 17209 תל אביב 6117102 לחליפין 3318 הצברה הנקאית

לחברון 2167/89 הנק איאד (13) סניף 079 הרצליה

"השחר" ארגון סטודנטים ציוני



"השחר" (Przedświt) בקרקוב התארגן בדצמבר 1897, בתקופת השלטון האוסטרי, הודות לתמיכתו של קרן הברון הירש והסניף האוסטרי של כ"ח. אמנם כבר כשלוש שנים קודם לכן, ב-1894, נוסד בקרקוב ארגון אקדמאים ציוני "לבנון", אולם זמן קצר לאחר הקמתו הוא התפזר, בשל חילוקי דעות ומריבות בין חבריו המעטים על דרכי פעולתו.

עם יסודו של ארגון "השחר" פרסמה קבוצת היוזמים של הארגון הודעה, בקרב הסטודנטים היהודים באוניברסיטה, בזו הלשון: "אנחנו מרגישים את עצמנו כבני העם היהודי. את הרגש הקדוש הזה הממלא אותנו גאוה, המכשירה אותנו לפעולות והקרבה למען עמנו, אנו שואבים מתוך ההיסטוריה שלנו, המלמדת אותנו גם כן שההתבוללות לא תוכל לפתור את הבעיה היהודית. הנוער שואף לתחיית היהדות על אדמתה. שאיפה זו אין מטרתה להגביר את היבדלותם של היהודים, אלא להיפך, באמצעותה יצליחו לדכא את השנאה הגזעית ולהקים עם יהודי איתן ובריא, שיהיה מוכן להשתתף בקידום התרבות האנושית."

בשנת ההתארגנות של "השחר", שנת הלימודים 1897/98, מכלל 1,360 סטודנטים באוניברסיטה היגלונית היו 226 יהודים, דהיינו כ-17% (רובם בפקולטה למשפטים ובפקולטה לרפואה). היתה זו גם השנה הראשונה שבה התקבלו ללימודים סטודנטיות, וגם זאת רק לפקולטה לפילוסופיה (אליה התקבלו 10 סטודנטיות יהודיות). רק החל משנת הלימודים 1900/01 התקבלו סטודנטיות גם לפקולטה לרפואה. עד סוף מלחמת העולם הראשונה, ב-1918, לא נתקבלו סטודנטיות לפקולטה למשפטים, ובאותה שנה היה עליה אחוז הסטודנטים היהודים ל-29% מתוך 2,830 התלמידים ביגלונית.

כבר בדצמבר 1897, עם יסודו של "השחר", ערכה הנהלת הארגון נשף חנוכה גדול, בהשתתפות חברים ואורחים מוזמנים, והנואם המרכזי היה ד"ר יהושע (אוזיאש) טהון. בשנה הראשונה מנה הארגון 67 חברים, ומדי שנה בשנה גדל מספר חבריו, והגיע עד ל-102 חברים.

"השחר" הציוני נכלל בארגון "אוגניסקו" (Ognisko), ארגון שכלל את כל ארגוני הסטודנטים היהודיים והיה מוכר רשמית על ידי שלטונות האוניברסיטה היגלונית. היו"ר הראשון של "השחר" היה לזר

גולדוסר, ובין חבריו הפעילים בשנים הראשונות היו הסטודנטים חיים הילפשטיין (רפואה) ויהודה צימרמן (משפטים), והצטרפו לפעילות שמעון פלדבלום (משפטים), דוד בולבה (משפטים), יצחק (איגנאצי) שורצברט (משפטים) ואחרים.

חברי "השחר" התחילו מיד בפעילות ציונית נמרצת. הם לא הסתפקו בפעילות בתחום המצומצם של החיים האוניברסיטאים אלא הפיצו את רעיונותיהם בקרב הנוער, הלומד היהודי בבתי ספר תיכוניים, ארגנו וניהלו קורסים להשתלמות למבוגרים ושיעורי ערב למדעי היהדות, לתולדות עם ישראל ולהוראת השפה העברית. למעשה, עיקר הפעילות הציונית בעיר באותם הימים נעשתה על ידי חברי השחר, שעם גידולו בשנים הבאות חיזק גם את מעמדו וגם את השפעתו בקרב הארגון האקדמי היהודי הכללי, אוגניסקו. כבר באותם ימים "השחר" לא ניתק את קשריו עם רוב חבריו שסיימו את לימודיהם באוניברסיטה – אלה נמנו על ה"סניורים", שחלק מהם המשיכו אף להיות פעילים בארגון ואחדים תפסו עמדות נכבדות בהנהגת התנועה הציונית באזור. "השחר" פעל גם בערי השדה, ויסד סניפים בערים שונות כמו טרנוב, ירוסלב, ז'שוב ועוד.

בשנתיים הראשונות של מלחמת העולם הראשונה נפסקה כמעט לחלוטין פעילות הארגון, שכן חלק מהסטודנטים היהודים גויס לצבא האוסטרי, אולם מ-1916 המשיך הארגון בעבודתו הסדירה. לקראת סיום המלחמה, באפריל 1918, ואחר כך ביוני 1919, פרצו מאורעות אנטי-יהודים בקרקוב. חברי "השחר" השתתפו במיליציה היהודית ובמשמר האזרחי היהודי, והתארגנו על מנת להגן על האוכלוסיה היהודית מפני הפורעים.

עם חידוש עצמאותה של פולין, בשנת 1918, ובתקופה שבין שתי מלחמות העולם, התחילה תקופה חדשה בפעילות הארגון וחלו שינויים רבים במבנהו הארגוני, בכוחו המספרי, בתחומי פעילותו ובפריסתו בגליציה ושלזיה. באותה תקופה נוסדו גם ארגוני סטודנטים ואקדמיים נוספים, ציונים ולא-ציונים. במחצית השנייה של שנות העשרים נוסדו שתי קורפורציות של סטודנטים ציונים באוניברסיטה – "אמונה" רביזניסטית (מ-1926) ו-"קדימה" (מ-1926) המקורבת

לציונים הכללים. קורפורציות אלה עמדו, בעיקר בשנות השלושים, בראש ההתנגדות האקטיבית של הסטודנטים היהודים נגד ההתנפלויות האנדקיות האלימות בקמפוס האוניברסיטאי וברחובות הסמוכים לו.

כל אותה תקופה לא הזניח "השחר" את הפעילות התרבותית-הלאומית גם מחוץ לכתלי האוניברסיטה, המיועדת לציבור הרחב. עד סוף שנת 1935 שכנו משרד "השחר" והמועדון ברחוב יאסנה 1, ומשם עברו לרחוב ויילופולה 4. סמוך לפרוץ המלחמה עברו המשרדים לרחוב דיטלה 31.

בשנת הלימודים 1925/26 הופיע מטעם "השחר" ירחון "צופים" בשפה הפולנית, שטיפל גם בבעיות פוליטיות וחברתיות הנוגעות לכלל הציבור היהודי. בהשפעת "השחר", שהיה לו רוב ב"אוגניסקו", הוקם בשנת 1926 בית האקדמאי היהודי, ברחוב פשמיסקה 3, ובו חדרי מגורים בעיקר עבור סטודנטים יהודים מחוץ לקרקוב, וכן אולמות לכנסים ולאסיפות ציבוריות, אולם קריאה וספריה, אולם ספורט ועוד. הבניין הוקם בעיקר הודות לקרן מיוחדת שהוקמה על ידי לשכת "בני ברית" בקרקוב ובתמיכת מוסדות אחרים.

באותם שנים הלך ועלה בהתמדה מספר הסטודנטים באוניברסיטה היגלונית, אך חלקם של הסטודנטים היהודים ירד בהתמדה. בשנת הלימודים 1921/22 היה מספר הסטודנטים 4,581 ומתוכם כ-30% יהודים. עשור מאוחר יותר ירד שיעור הסטודנטים היהודים ל-26% ובשנת הלימודים 1937/38 – כשהחלה הוראת "ספסלי הגטו" – עמד שיעורם על 12% בלבד. ההוראה בדבר קביעת מקומות ישיבה נפרדים באולמי ההרצאות לסטודנטים פולנים ויהודים היתה בתוקף גם בשנה שלאחר מכן, בנימוקים של שמירת הסדר והבטחון.

חגיגות פורים בקז'ימייז'

איך אפשר לא להזכיר את חג הפורים בעיר קרקוב של לפני המלחמה – מראות שאפשר לראותם כיום רק על מסכי הקולנוע.

בערב זרמו היהודים מכל קצות העיר, בהמוניהם, דרך הרחובות והסמטאות לכיוון רחוב קרקובסקה. אלפי אנשים, רובם משלנו, אבל גם מספר נכבד של פולנים, עמדו משני צידי הרחוב, נדחקו בכל המעברים, החשמליות העוברות ברחוב צלצלו בקוצר רוח כדי להתקדם, אך ללא הועיל, והם טלטלו עמם בקושי קדימה.

כולם התקבצו, זקנים, גברים, נשים, בני נוער, ילדים, הורים ובידיהם תינוקות, בחלקם ישנים עטופים בשמיכות חמות. היהדות הקרקובאית המיושבת הפכה לציבור מלא שמחה. העיניים נוצצות והאוויר מלא ריחות של יין, ופה ושם אנשים וילדים הגומרים בעמידה את שארית המן שלא נאכלו בבית. כולם מתוחים, חסרי סבלנות, לקראת ההופעות הפורימיות.

ממעמקי הרחוב החשוך נשמעו קולות של דריכת פרסות על משטחי האבן, צהלות סוסים ושריקות שוטים החותכים את האוויר. מתוך האפלה הופיעו שורות של כרכרות מלאות באנשים בבגדים שונים – נסיכים, קצינים, אנשי עסקים, בנקאים, דמיות חובשי צילינדרים גבוהים לראשם ובפיהם סיגרים בוערים וסוללות עשן מלוות אותם. הסוסים, ראשם מקושט בנוצות בת יענה, נראו כבני רמכים.

העגלונים זקופים במושב הקדמי, לראשם כובעי אבטיח עם נוצה בצד, כפות ידם בתוך כפפות לבנות כשלג ושוט מקושט בידם. מיטלטלים לכל תנועת הכרכרה, צוחקים וקוראים לעבר מכריהם העומדים בסביבה.

והנה הופיעה מרכבה מקושטת בשלל סרטים, רתומה לזוג סוסים כבירים המכונים "בלגים", מאלה הגוררים במשך השבוע עגלות עם משא כבד, ועתה מעוטרם בצרורות של נוצות לאור פנסי הרחוב. מתחת לחופה אדומה ישב בכבודו ובעצמו הקיסר ירום הודו, פרנץ יוזף הראשון, האימפרטור האוסטרי-הונגרי, לבוש במדים כחולים, כותפות זהב רקומות לבגדי השרד שלו עטורי המדליות, משני צידי לחייו מודבק זקן הנקרא על שמו, הוא משעין את ידו על חרב בעלת ידית מקושטת, מרים מזמן לזמן את ידו ומברך את נתיניו. מרכבתו סובבת ומופיעה פעם אחר פעם.

בכרכרות האחרות ישבו בחורות הלבושות קרינולינות, בסגנון המאה הקודמת. פניהן מכוסות רעלת רשת עדינה, מצופה בשלל פתיתי זכוכית נוצצים, בידיהן מניפות המצננות את הפנים למרות הקור, על צווארן מחרוזות פנינים ואלמוגים, שיער ראשן מוגבה כלפי מעלה, מסולסל וקשור בסרטים בצבעי זהב. מראה פניהן כוושתי אשת אחשוורוש ולא כאסתר הצדיקה. בחלק העליון של הלבוש המחשופים עמוקים, מבליטים את חלקי הגוף הנשי,



המכוסה בהקפדה במשך כל השנה. תחפושת זו מרגיזה נשים רבות יראות שמים העומדות בצידי הרחוב, והן פונות לבעליהן ומצביעות לכיוון "המופקרות".

הבעלים לא גורעים עין מהיושבות בכרכרות והזבניות הקטנות זורקות נשיקות לכל עבר ונהנות מנשיקות מבן זוגן היושב לצידן.

את הטור המתמשך סגרה קבוצת צעירים לבושים כפרשים, יושבים זקופים על הסוסים ובראשם גבר בלבוש קצין, פרסות הסוסים צבועות בצבע שחור מבריק, הרוכבים לבושים במדי הוסרים הונגריים שזורים בחוטי זהב וחגורים בחגורות עור, נעלי לכה גבוהים לרגליהם, חבושים בכובעים בצורת קסדות בגווני נחושת וחרבות מורמות מעלה בידם. לכל אחד שפם שחור ארוך מתנדנד לכל צד, ריחות של וודקה נודפים מהם למרחק. הסוסים פוסעים לאט וההמונים לא יכלו להתאפק, ניגשו, ליטפו את הסוסים בעוד הרוכבים נשארו זקופים על הארכובה בתנוחה של חשיבות...

כל התלבושות בערב זה לקוחות ממלתחת התיאטרון היהודי רקנו. תלמידי בית הספר היהודי להתעמלות עמדו בכיכר הקרובה, והעלו איש את חברו לפירמידה אנושית. הסטודנטים של האוניברסיטה, בכובעי הקורפורציות הציוניות, עברו כשהם שרים בעברית ופולנית. בפינות הרחוב אספו הקבצנים דמי פורים, היד יותר נדיבה ורחבה ביום זה ובמיוחד שהמסורת מחייבת.

אחרי חצות החלו הרחובות מתרוקנים לאט לאט. שאריות האוכל, ניירות, רסיסי זכוכית וגללי סוסים כיסו אותם וירח עגול פנים מודבק לרקיע ומשתאה למראה השכונה היהודית בקרקוב.

למחרת בבוקר הפכו כל הרוזנים, הנסיכים והפרשים לעגלונים, חייטים וסנדלרים, והמלכות – לתופרות, זבניות ומבשלות, אבל עדיין יום שלם לאחר מכן נשאר טעם טוב אצל כולם. טעם של ערב מלא דברים נפלאים, שובבות, שמחה והתפרקות. זקני העדה בקרקוב ידעו לספר כי החגיגות האלה נמשכות בכל פורים כבר מאות בשנים.

יוסף בוסק

מתוך: "יערות הסנה אכלו"

"השחר" ארגון סטודנטים ציוני (סוף מעמוד קודם)

הסטודנטים היהודים העדיפו ד"ר פרידריך זול, ד"ר סטפן שמידט, לעמוד, הפגנתית, בזמן ההרצאות, ולא ראובן וולף, ובשנה האחרונה עמד לתפוס את מקומותיהם, כשהם בראש הארגון קארול גולדבלט. מפגינים שאינם מוכנים להשלים עם מלחמת העולם השנייה שמה קץ להוראות המפלגות. לפעילותו של ארגון "השחר" שנמשכה בין יושבי הראש של הארגון היו 42 שנים. שרידי "הסניורים" של

לפי מאמר של ד"ר עמנואל מלצר

מתוך: "ספר אחד בחייו..."

ד"ר ראובן וולף (1907-1997)

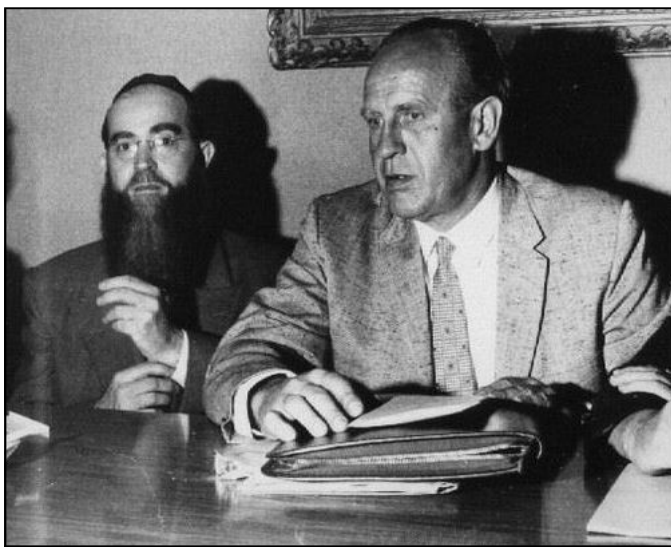
החיים של היהדות הדתית בגטו קרקוב

המאמר נכתב בפולנית על ידי הרב מנשה לברנטוב ז"ל והתפרסם ב-13 במרץ 1946, הוא יום השנה השלישי של השמדת הגטו בקרקוב, ב-13-14 במרץ 1946.

ראוי לזכור גם את עמדתם האמיצה של רבני קרקוב. אף שראו את חוסר התקווה במאבק של אוכלוסייה אזרחית מול אויב המצוייד בנשק רב, ניחמו את צאן מרעיתם שנדון למוות, והם עצמם שימשו דוגמה בעמידתם הגאה. על אף שהגרמנים אסרו, באיום של עונש מוות, על התערבות אצל שלטונות, יצאה משלחת של רבנים אל הנסיך ספינה (Archduke Sapiena), בבקשה שינסה להסיר את איום ה"יישוב מחדש" של היהודים. הגרמנים לא השתחו בתגובתם. כל המשתתפים במשלחת נשלחו מייד אל מותם באושוויץ.

חוד החנית ובעלי רגש דתי לוחט היו בני נוער יהודים אורתודוקסיים בקבוצה שנקראה "חסידי גור". במרתפים, בעליות גג, גם פינות של בתים צפופים, המשיך נוער זה בלימוד התלמוד, תוך התעלמות מהמצאות הטרואגית. בחיפוש אחר האמת האלוהית, תוך התעלמות מהרדיפות ומסכנת החיים, מחוזקים על ידי אמונתם העמוקה, עמדו מול המון חיות הטרף הגרמנים. הם חיו בקולקטיב, עוזרים זה לזה, מוכנים לקורבן הגדול ביותר – הקרבת חייהם. הם הביטו בגאווה אל תוך עיניו של המוות. הם צעדו בגאווה בבגדיהם הארוכים המסורתיים, כמגן בפני השודד הגרמני, הקנאי והחמוש. להט נעוריהם ודתיותם הביא אותם להתנגדות פסיבית, כשהם מתעלמים לחלוטין מגזירות הגרמנים. מתוך צפייה לאלוהים, אשר נטש את עמו בכאבם הגדול ביותר, הם היו מוכנים כל רגע למות על "קידוש השם". הם היו משוכנעים שהם חיים ברגעים היסטוריים, התובע קורבנות חיים. הקבוצה מנתה כמאה איש, ולאחר חיסול הגטו הם הובלו אל מותם במחנה הריכוז פלשוב. את דרכם האחרונה הם עשו באומץ, באקסטזה, כקדושים מעונים על מזבח האמונה. התליינים העמידו אותם בשורה, וירו בהם זה אחר זה. אנשים שעבדו במחנה במרחק מסוים שמעו צעקה של "שמע ישראל", זה לאחר זה, ואז רעש של הגוף שנפל.

החיים הדתיים בגטו לא השתנו. יהודים אורתודוקסים, איתנים באמונתם, לא חרגו ולו במעט מהמסורת בת מאות השנים. במספר מועט של בתי כנסת קטנים התקיימו תפילות שלוש פעמים ביום. התפילה נערכה כמו בימים כתיקונם, ויהודים דתיים לא הזניחו את מנהגי הדת גם ברגעים הקשים ביותר. כמעט בכל בית נאמר ה"קדיש", ומנהגי צום בימי הזכרון נשמרו גם בעת הקשה ביותר. אף שהצום נאסר על ידי הגרמנים, אשר ראו בכך סמל מרד ומחאה, הוכרזו ימי הצום בבתי הכנסת הקטנים, והחדשות הועברו מיד מפה לאוזן, וכך יכולים היו הנותרים בחיים לכבד את זכרם של הנרצחים, עד אשר הם עצמם נפלו קורבן בידי המרצחים.



הרב מנשה לברנטוב עם מצילו, אוסקר שינדלר, ניו יורק

בין היהודים האורתודוקסים היו מספר דמויות מיוחדות, וביניהם לזר פאנצר (Lazar Panzer), כבן חמישים. לפני המלחמה היה ראש בית הספר האורתודוקסי "יסודי התורה", בקרקוב. בגטו הוא ניהל, בסוד ובהסתתר, קבוצות לימוד של נושאים יהודיים. כמה מאות תלמידים, בגילאי 5-15, השתתפו בלימודים אלה.

אלתר קורצמן (Alter Kurzman), פעיל חברתי כבן 70 שנים, שלפני המלחמה היה שייך לצוות הניהול האדמיניסטרטיבי של בית היתומים, וצעד יחד עם ילדי בית היתומים אל מותם בעת הגירוש לבלז'ץ. הוא לא הסתתר, והצהיר כי הוא אינו מתכוון לנטוש את הילדים. יחד עמם נרצח.

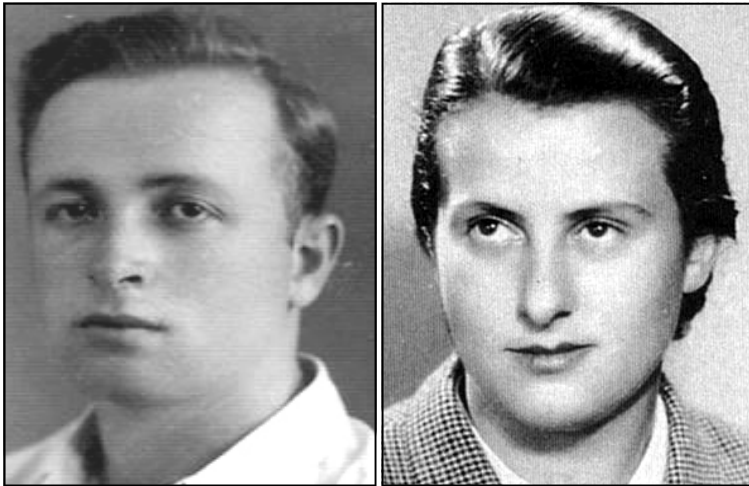
הרב שים קלינגברג (Shiem Klinberg), מיסטיקן ידוע, מומחה בעל שם של כתבים יהודיים, ואיש ידוע בחוגים הדתיים. משהובילו להוצאה להורג בפלשוב ביקש להשאיר עם הציצית שלו, וקרא, בקול רם וידוי ו"שמע ישראל", תחילה עברית, ואחר כך ביידיש, והוסיף: "אני צריך להיות הקורבן האחרון של העם היהודי!". ואז צעד מספר צעדים ישר, ובראש מורם בגאווה ובטון תקיף, אמר לתליין סטריבסקי "נו...?".

רות קורנבלום-רוזנברג כותבת בספרה "נדר, זכרונות 1939-1945" בפרק "האקציות בגטו קרקוב" (עמ' 30):

"לא האמנתי אף לרגע לדברי הנאצים על ה'יישוב מחדש'. מדוע? באותו יום לקחו גם את דודתי טובה, חולת סרטן וכמעט גוססת... איפה יכלה דודה טובה לעבוד? שטויות, חשבת, אך לא העזתי לבטא את ספקותי בקול רם.

ובאמת, הספקות התאמתו. ארבעה ימים לאחר השילוח (של יוני 1942, ל.ה.) חזר מניק, חבר תנועתנו, רעב, רצוף עד מוות ומלא אימה: "אל תאמינו להם! דחשו אותנו לקרונות של בהמות, בצפיפות שלא תאומן. אנשים התעלפו, עשו את צרכיהם על רצפת הקרון, צרחו ובכו. לא היה אפילו מקום לשבת ורבים מתו בעמידה. גיהנום כזה קשה לתאר. משיחות השומרים הבינותי שמובילים אותנו לבלז'ץ, ושם יחסלו אותנו. לא קיבלנו שום אוכל ומה שעוד יותר גרוע - אף לא טיפת מים. קפצתי מהקרון. בדרך נס לא השגיחו בי כי היה כבר לילה וכך הגעתי הנה בשארית כוחותי. דעו לכם: הם לא יפסיקו, עד שיהרגו את אחרון היהודים."

סיפור החתונה של סבא וסבתא



גניה וולפיילר בת קלמן לייב הי"ד וחיה
ואהוב ליבה נחום מונדרר בן שלמה ושרה הי"ד

נחום מנור לבית מונדרר וגניה לבית וולפיילר, סבי וסבתתי, הכירו בתקופת מלחמת העולם השנייה, במחנה העבודה של אוסקר שינדלר בקרקוב, שם עבד סבא שלי בתור מכונאי במוסך, וסבתא עבדה במפעל לכלי אמייל. אוסקר שינדלר דאג לשלומם ובטחונם של כל האסירים במחנה, הוא נתן להם עבודה ואוכל, בזכותו ניצלו 1,200 אנשים, וביניהם סבא וסבתא שלי.

סבתא מספרת שבמחנה, כאשר הייתה בת 18, הבחינה בבחור ג'ינג'י נאה שמצא חן בעיניה. היא ביקשה מחבר משותף שיפגיש ביניהם. מתברר שסבא הבריה מן המחנה הקודם כמה ספרים, וסבתא דאגה שישאיל אותם גם לה, ויהיה להם על מה לשוחח. בפגישותיהם נהגו סבא וסבתא להסתובב בחצר המחנה הצפוף והקודר, ולהתבונן אל השמים. סבא הסביר על הכוכבים וביחד הם חלמו שיום אחד אחרי המלחמה יזכו להתחתן, ולחיות יחד בפלשתינה.

היו מאד מרוצים.

בערב ההגעה ראתה סבתא מן האוניה שסירת מנוע מתקרבת אליהם, ובסירה שני גברים. אחד מהם עלה על הסיפון וזמן קצר אחר כך נשמעה קריאה ברמקול: "גניה וולפיילר מתבקשת לבוא לתא הקברניט. מישוה רוצה לפגוש אותך". כאשר הגיעה, ראתה שם את נחום אהוב ליבה, וכשהם נפגשו הם התחבקו והתנשקו והיו מאושרים יחד.

שבוע לאחר שסבתא הגיעה נערכה החתונה, בצניעות רבה, בבית הדודה של סבא, דודה אסתר. מלבד סבא וסבתא נכחו באירוע רק 13 מוזמנים, ומכיוון שלא היו מספיק גברים למניין, אפילו יחד עם הרב ועוזרו, הביא הרב אנשים מן הרחוב, על מנת להשלים את המניין.

הכלה לבשה שמלה ירקרקה שקיבלה בהשאלה, ועל ראשה – כאפיה לבנה. החתן חבש כובע לבן עם מצחיה – של קציני ים. אחרי הטקס אצל הרב המקומי נערכה קבלת אורחים בביתה של הדודה אסתר בשכונת בורוכוב בגבעתיים, והכיבוד כלל תפוזים ופירות העונה, כריכי נקניק קרקובאי ותפוחי עץ מפולין. מצב הרוח היה מרומם ושרו שירי מולדת. צילומים לא נעשו – אף אחד לא חשב על כך – ובו ביום נשלח מברק לאמא של גניה שנותרה בקרקוב, כדי שלא תדאג.

כעבור שבוע הצטרף הזוג לקיבוץ מגידו, שם חיו שמונה שנים ושם נולדו להם שני ילדיהם. וכך התגשמה משאלתם והם חיים בבאר-שבע באושר ובנחת עד עצם היום הזה.

הנכדה נוגה פרידמן

בתום המלחמה נפרדו דרכיהם של סבא וסבתא. סבתא חזרה עם אמה ואחריה לקרקוב, שם פתחו מחדש את חנותם לממתקים ולפירות. סבא, שנשאר ללא בני משפחה, עבר למחנה מעבר של פליטים ולבסוף הגיע לארץ-ישראל. הוא התגייס לארגון הפלמ"ח, לקבוצת "הגדעונים", שפעלו להבאת מעפילים ונשק באוניות לא חוקיות – "עליה ב'".

יום אחד, בשנת 1948, הגיע סבא בזהות בדויה לפולין, כדי לפגוש את סבתא ולהציע לה נישואין. הוא נכנס לחנות הממתקים של הוולפיילרים בקרקוב, וביקש 100 גרם סוכריות. כשסבתא הסתובבה וזיהתה אותו היא כמעט התעלפה מרוב אושר והפתעה. הם ערכו צילום משפחתי משותף והכריזו על אירוסין.

סבא חזר משליחותו לארץ, ואילו סבתא נאלצה להמתין עוד שנתיים, עד שקיבלה אשרת יציאה מפולין. לקראת נסיעתה ארצה ציידה אותה אמה במזון ודברים שחסרו בארץ: נקניקים, תפוחי עץ, מעיל פרווה ושמיכת פוך. היא נתנה לה גם טבעת נישואין מזהב, כי חשבה שלבחור החלוץ לא יהיה מספיק כסף על מנת לקנות לה טבעת.

המסע לארץ-ישראל היה ארוך ומרגש. אחרי נסיעה ברכבת עד ונציה שבאיטליה, עברה לאוניה שהפליגה לחיפה. בדרך עשתה עסקה מצויינת – לדעתה: הימאים חילקו לנוסעים תפוזים, וסבתא הייתה מוקסמת (בפולין תפוזים היו מאד יקרים והיו קונים אותם רק לאנשים חולים, כתרופה); בתמורה לתפוזים נתנה למלחים תפוחים, שהיו נפוצים בפולין ונדירים בארץ. גם המלחים

לאחר מלחמת העולם הראשונה פעל בפולין, כמו גם בארצות אירופה האחרות, המשרד הארץ ישראלי, אשר נוהל על ידי ההסתדרות הציונית העולמית.

בין היתר עסק המשרד בעלייה, ואף חילק רשיונות עליה ("סרטיפיקטים") אותם הנפיקו הבריטים. בדצמבר 1948 נסגר המשרד.

הסניף הקרקובאי של המשרד היה ברחוב וילופולה 9.

משרד ארץ ישראלי ארצי

KRAJOWE BIURO PALESTYŃSKIE

KRAKÓW, UL. WIELOPOLE 9.

P. K. O. 415-160. — TEL. Nr. 160-96.

Telegramy: MISRAD KRAKÓW טלגרמות:



מרית עקביא ז"ל (1927-2015)

שבועיים בצעדת המוות והגיעו עד למחנה ברגן-בלזן, שם נפטרה האם מספר ימים לפני שחרור המחנה על ידי הצבא הבריטי.

לאחר שחרורה שהתה בבית חולים סמוך, ומשם נשלחה להחלים בשבדיה במבצע שארגן ראש הצלב האדום השבדי, הרון פולקה ברנדוט. משהחלימה הצטרפה אל אחותה במיקלבי, ושם פגשה את מי שעתיד להיות בעלה, חנן, עמו עלתה לארץ ישראל ב-1946. הזוג הגיע לקיבוץ דגניה ב' ולאחר מכן הצטרפו לקיבוץ נחשולים, ומשם עברו לתל אביב, בה השתקעו.

תחילה עבדה מרים כאחות ולמדה ספרות והיסטוריה באוניברסיטת תל אביב. לאחר מכן עבדה בסוכנות היהודית והצטרפה לבעלה בשליחות דיפלומטית בהונגריה ובשוודיה.

מרים החלה לכתוב ב-1974 וספריה תורגמו לשפות רבות ביניהן סינית ושוודית. הנושאים המרכזיים ביצירתה היו ילדותה, קרקוב עירה, השואה וקורותיה במלחמת העולם השנייה. היא ערכה את מדור הספרות

מרים עקביא נולדה בקרקוב בשם מתילדה ויינפלד, בתם של ברונייה לבית פלסנר והירש ויינפלד. בבית קראו לה מניושה. אביה היה איש עסקים מצליח, והמשפחה חיה ברווחה יחסית. כשהגרמנים פלשו לקרקוב, בספטמבר 1939, הם השתלטו על נכסי המשפחה, ובמרץ 1941 גורשה המשפחה לגטו קרקוב.

בנובמבר 1942 שלח אותה אביה, יחד עם אחיה איז'יו, ללובוב לחפש מקלט, כשבידיהם תעודות מזויפות, אולם לאחר שאחיה החל לחלץ אנשים מגטו לובוב ונתפס על ידי הגסטפו, ומרים שבה לגטו קרקוב.

עם חיסול גטו קרקוב, במרץ 1943, נשלחו מרים ומשפחתה למחנה הריכוז פלשוב. כשפונה מחנה פלשוב, באוקטובר 1944, בעקבות התקדמות הצבא האדום ונסיגת הגרמנים, נשלח אביה למאוטהאוזן, שם מת, ומרים יחד עם אמה ואחותה לושה נשלחו לאושוויץ, שם הן נותרו עד ינואר 1945. כשפונה מחנה הריכוז אושוויץ הוכרחו לצעוד במשך

הישראלית באלמנך היהודי בוורשה, הייתה ממייסדי פסטיבל לתרבות יהודית בקרקוב והיתה יו"ר אגודת ישראל פולין וחברה בוועדה לציון "חסידי אומות עולם" ביד ושם.

על פועלה, זכתה עקביא בפרסי יד ושם, יאנוש קורצ'אק, המכון האירופי לתרבות, פרס ראש הממשלה מאת יצחק רבין, מדליית הזהב מאת נשיא פולין, וכן תעודות הוקרה רבות. עקביא הייתה יקירת העיר תל אביב.

יהי זכרה ברוך

הערות על בתי הקפה בקרקוב

קרקובסקה היתה מסעדה "הירש וגרונר".

ב-Bisanz-Warszawianka לא התקבלו היהודים ברצון. בינואר 1945, עם כניסת הרוסים לקרקוב, התנקמו הפולנים בבעלי המקום שהיה "פולקדושישע". הם רתמו אותו לכרכרה, במקום סוסים, וזה היה סופו.

מר שטר, המנהל של Stater, נשאר אחרי המלחמה בקרקוב והיה פעיל במפלגה פ.פ.ס (פולסקה פרטיה סוציאליסטיצ'נה)

ה-Feniks שכן בבניין שנבנה כולו על ידי יהודים.

ליד Hawelka הוצבו מאזני אדם, ועבור כ-10 אג' אפשר היה להשקל ולקבל פתק עם המשקל. הבעלים של המאזניים היה יהודי, לאון צנגן. בעלי הוואקה נפטר ללא ילדים, והוריש את המקום לעובדיו, בתנאי שישמרו על השם.

ועוד: כרטיס קולנוע עלה החל מ-54 אגורות ועד ל-90 אגורות. רוב הצעירים היו רוכשים את הכרטיסים הזולים, והקופאי היה נוהג ל"עגל" את הסכום כלפי מעלה ולא להחזיר עודף מ-55 אגורות. כשהיינו מגיעים לקופה בחמישיה, הרי שכל אחד מאתנו היה משלם 55 אגורות, והאחרון היה משלם רק 50 אג' – ולקופאי היינו אומרים "הרי לא נתת לנו את העודף".

למאמר על "בתי קפה ומסעדות" בקרקוב של פעם אני מבקש להוסיף, להעיר ולתקן כלהלן: קרמובקה אצל רובינפלד עלתה 20 אגורות (ולא 5 אגורות, אלא אם רימו אותי במהלך כל השנים); אצל ספיר, הבעלים של "פוד שמטקה" עלתה קרמובקה 25 אגורות "לקחת" ו-30 אגורות "בישיבה במקום".

"פוד שמטקה" היה מקום מפגש פופולרי ליהודים דוברי יידיש, ומרדכי גבירטיג נהג לשבת שם. לעיתים היה איציק מאגנר מתלווה אליו. אומרים שהמילה "שמטקה" היא בהשראתה של הזמרת הידועה של שנות העשרים, מולי פיקון, אשר בקרה בקרקוב בתחילת שנות העשרים ואף קנתה שירים מגבירטיג. ביושבה בבית הקפה היא העירה: 'איפה השמטקה?' וכך נקבע שמו של המקום.

Jutrzenka בבעלותו של וידשטיין נקרא Złota Jutzenka (= "זהב שחור"), והמאכלים שהוגשו שם לא היו כשרים. אחרי המלחמה חזר וידשטיין ופתח את המקום בשנית, וגם בישראל ניסה לפתוח מסעדה דומה.

ל-Rubinfeld היו שני סניפים: בדיטלה ובפודב'זה ואילו בסטרובישלנה היה בית קפה של ליבוביץ (משפחתו של אברהם ליבוביץ שכיננו היה "לאבאן", והשתתף במרי של תנועות הנוער בקרקוב). לליבוביץ היה גם סניף בפודב'זה.

מסעדת הירש לא היתה ברחוב סבסטינה; ברחוב

